

הרב יעקב הלוי ליפשיץ

שיחת העופות

על פי כתבי יד האר"י ז"ל

ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם [מלכים־א ה, י], ומה היתה חכמתן של בני קדם¹, שהיו יודעים במזל² וערומים בטייר³ [פסיקתא⁴ דרב כהנא, פרה ר"ה ותרב ובמדבר רבה יט]. עוד נאמר בשלמה⁵ וידבר על העצים וכו', וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים, ואמרו חז"ל⁶ צפור מצוייץ⁷ והוא יודע על מה מצוייץ, חמור⁸ נוהק והוא יודע על מה נוהק. עוד אמר שלמה המלך כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפיים יגיד⁸* דבר [קהלת י, כ], אמר רבי ירמיה זה העורב וחכמת הטייארין [ויקרא⁹ רבה לב, ב וקהלת רבה שם], ופירש רבי נתן ב"ר יחיאל בספרו הערוך¹⁰ בערך טייר: כלשון ישמעאל קורין לעוף¹¹ טייר.

1 ע' ישעיה ב, ו: כי נטשחה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים [הרמב"ן עצמו הביא פסוק זה בסוף פירושו על התורה בנדרן, ע' להלן]. ושם ט, יא: ארם מקדם ופלשתים מאחור; ועיין עוד במדבר כג ז: ארם ינחני וכו' מהררי קדם, וע' פירוש ספר יצירה לרבי יהודה אברצלוני, מק"נ, ברלין, תרמ"ה, עמ' 159: "מיד נטל אברהם אבינו כל אותן ספרים חיצונים ונתנן לבני הפלגשים, שנאמר ולבני הפלגשים אשר לאברהם וגו', והם משפחת קדם דכתיב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם" וכו'. ואולי הכוונה בני קדם, נח, שלפי מדרש הנעלם, הובא בילקוט ראובני פר' נח על הפסוק וישלח את העורב, הבין בצפצופי העופות. שו"ר את מדרש הנעלם עצמו, במהדורת הרב אשלג בכרך זהר חדש לפרשת נח סי' קב – קג ושם: רבי איבו אמר נח חכם היה והיה מבין לחישת וצפצוף כל הנבראים ורמיתם וכשהיה בתיבה אמר יודע אני שאין פקח בעופות כמו העורב למידע מניה סימנא בעלמא, מיד וישלח את העורב, א"ר חייא והאיך עבד הכי, והאמר רבי בו אסור לאסתכלא באלין מנחשי בעופי דשמיא, והרי הוא בכלל לא תנחשו ולא תעוננו, אפילו כל ניחוש בעלמא. ולפי זה צ"ע לאידך גיסא דאם נח הבין בכל זה, מה זה ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם, דמה יתרון חכמתו מחכמת נח [עוד צ"ע מה קושיית רבי חייא, הרי רק לפי רבי שמעון בן נח מצווה על הכישוף (סנהדרין נו רע"ב), ואין הלכה כמותו, ועוד הרי מפורש לא רצה נח לדעת מן העורב אלא סימנא בעלמא, וסימנא מילתא היא, כמו שאמרו בהוריות יב ע"א וכריתות ואין בו משום ניחוש, וגם כמו שהביאו חוספות מועד קטן כח ע"ב בשם ירושלמי אין ניחוש יש סימן]. 2 כ"ה בפסיקתא שם, אבל ברמב"ן וסייעתו אין מלה זו, ועיין בסוף דבריו מפירושו על התורה בזה שפירש את דברי הפסיקתא לפי גירסתו. 3 ע' גם זוהר ר"פ מקץ סי' בט: ויקרא את כל חרטומי מצרים ואת כל חכמיה, אילין חבימין בטיירא. 4 רש"י מלכים שם הביאו. 5 שם יג. 6 שיר השירים רבה פ"א סי' ט' וקהלת רבה פ"א סי' א' על הפסוק במלכים לעיל ג טו: ויקץ שלמה והנה חלום, הובא ברש"י שם, ובפ"י הרמב"ן על קהלת, שעוועל עמ' קפא שפירשו שראה שהחלום נתקיים, ועל פסוק זה במלכים ה, יג פירשו המפרשים בדרך אחר, אך עיין להלן בשם הרשב"ם בבא בתרא שמשמע שלא פירש כמו הם אלא דשייך לענייננו. 7 כ"ה בקהלת רבה. בשיר השירים רבה: מציץ. 8 ע' להלן בשם האר"י: ואין דבר בעל חי בעולם כולו אפילו מן השקצים והרמשים שלא יגיד איזה דבר חכמה וכו', מאד מחעים שהמקור מכאן. 8* ועיין עוד איוב יב ז – ח: "ואולם שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים", וכן שם כח כ – כא: "והחכמה מאין תבוא וכו' ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה", וע' להלן הערה 39. 9 הובא ברמב"ן בהקדמתו לפירושו על התורה. 10 וגם הרמב"ן שם בפירושו לפרשת שופטים, ע' להלן. 11 כך כתב הערוך בסוף דבריו, אבל בתחילת דבריו שם הביא: מאי בטייר, אסטרוולוגין, ובערך אסטרוולוג כתב הערוך: פירושו חוזים בנוככים, וכבר בזה בוכר בהערותיו לפסיקתא שם, וכתב שזו היתה הערה מבחוץ וצריך למוחקה, או שיש כאן טע"ס בערוך, והקטע הזה מוסב על תחילת המאמר: שהם יודעים במזל, וע' בסמוך בהערה 53. וע' פירוש ספר יצירה לרבי יהודה אברצלוני הנ"ל: "ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם והם מבינים במזלות ובהנדרסה, וכלשון ישמעאל קורין להם כלדיים", וכו' וזהו בדברי הערוך אלה.

בעלי התלמוד¹² הכירו את שיחת העופות ויש¹³ שהשתמשו¹⁴ בהם; ובזמן הראשונים מסופר¹⁵ על "רבי אהרן הלוי ז"ל [מברצלונה, הרא"ה] מפי אחד מתלמידיו ההגונים כי כאשר היה מהלך בשווקים וברחובות שהיה מסתכל בהם להבין ולהורות¹⁶ וכו'. מצד ההלכה נחלקו ראשונים אם מותר להשתמש בחכמה זו אם לאו, וכמה שיטות בדבר: יש אומרים שמותר, ואינה נכללת בכלל איסור מנחש, שלא נאסר משום מנחש אלא המנחש סתם בנוהגי העופות ולא חכמת הטייארין; ויש שאינם מחלקים והכל אסור משום מנחש; ויש הסוברים שאע"פ שאינו אסור משום מנחש, אסור משום העשה דתמים תהיה עם ה' אלקיך; ויש המחלקים בין העופות, שבעורב שאין שיחתה אמיתית אסור וביונה מותר; ויש הסוברים שאסור רק להשתמש בהם אבל להאמין בחכמה זו מותר – כל זה ועוד נתבאר בע"ה בארוכה במאמר אחר¹⁷.

ודרשו חז"ל¹⁸ מן הפסוק¹⁹ לא תלמד לעשות, לעשות אי אתה למד אבל אתה למד להבין ולהורות; ולכן נשאלת השאלה²⁰ מהי חכמת הטייארין – שיחת העופות. הראשון שאנו יודעים עליו שגילה את הדבר הוא הרמב"ן. הוא עשה זאת בשני מקומות, באחד²¹ קיצר ובאחר²² האריך, אך אם כי שאכן גילה את הענין, באחד מן המקומות הוא כותב בספקנות: "והנני מבאר זה, ואיני יודע אם אני עושה טוב"²³. הוא אמנם כתב את

12 רבי חייא בזהר ויקרא סי' שמט [במהדורה עם פירוש הסולם]; רכ כהנא בתולין קלט, ב. 13 דב עיליש גיטין מה, א (ולפי גירסת הערוך ערך מלו) אף הכיר בו רב עיליש, ולא שרק חבירו הכיר בו ולא הוא לפי הגירסא שלנו (אך רבי יהודה ב"ד קלונימוס בספרו יחסי תנאים ואמוראים ערך רב חנינא עמ' תיח הביא מן הערוך שם שגורס כמו לפנינו בגיטין שם, ואם כן הנוסח בערוך שלפנינו לוקה בחסר, ואולי אף ביהר); רבי חייא ורב כהנא הנ"ל. 14 וע' זוהר ריש פרשת כלק שהכתוב קראו כלק בן צפור מפני שהשתמש בצפור כדי לבשרו בשורות, ע"ש בארוכה. 15 רבי יצחק דמן עכו, מאירת עינים, ירושלים תשל"ה פרשת שופטים, עמ' רצט, א. 16 ע"פ המאמר חז"ל על הפסוק לא תלמד לעשות, ע' בסמוך. 17 "צפונות" חז"ל ד תמוז תשמ"ט, עמ' ו – טז, במיוחד הערה 108. 18 * חלק מן השיטות אפשר לראות כאן בדברי ר' יצחק דמן עכו הנ"ל על הרא"ה ומדברי הרמב"ן להלן בהמשך. 18 סנהדרין סח, א. וע' גם שבת עה, א וראש השנה כד, ב. 19 דברים יח, ט. 20 ואל ימשך אדם לומר דהרי כתב ספר כללים מתלמידי הרשב"א לסנהדרין שם, הזבא בחמרא וחיי סנהדרין שם ובריא דחיי על הסמ"ג לאוין נה: וראיתי באחד מגדולי המפרשים האחרונים שכתב שלא התייך אלא בתלמיד חכם שאין לחוש שמא ימשכו אחריהם אבל בשאר כל אדם אסור, "שלא יבוא להימשך אחריהם". דהרי מאחר שהרמב"ן והאר"י כבר גילו לנו את הדבר, וע' בהמשך, אין אנו מגלים נסתרות אלא אנו רק כ"מראה מקום אנו לך". 21 בדרשת "תורת ה' תמימה", כתבי הרמב"ן, כרך א', שעוועל עמ' קמט. 22 פירושו על התורה דברים שם. 23 כנראה בגלל דבריו של ספר כללים הנ"ל הערה 20. שו"ר בספר חסידים, מהדורת מק"נ, סי' תתתרנח: אין מלמדין את השם אלא לחכם, כדי שלא יעסוק בהם, ואם סבור לטובה לעשות [יעשה], ולמי ששומע לעצת יראי השם ואינו חכם בעיניו ואינו אוהב כבוד מבני אדם לומר אני יודע, הדי לאותו שביקשו חכמים, [עליהם] לעשות בשם כל מה שעשה... לא ירצה עד שקיבלו עליהם העון. ושם בהערה שהמקור בזהר חדש בראשית, מדרש הנעלם ז, ב אין מגלים סתרי תורה אלא לאדם חכם וקורא ושונה ותלמודו מתקיים בידו והוא ירא שמים, ובקי בכל דבר, ואדם שאינו בעניין זה וישאל על הסתרים והנעלמים של מעלה, אמור לו מה אתה שואל שא נא עניין וראה כי בראשית ברא אלקים וכו'. ועוד בהערה שם שהדברים נכללים ברמב"ם בספר המורה פל"ד ופכ"ב לראשון ובהקדמתו לח"ג, ובסי' תתתרא כתב: "דבש מצאת אכול דייך, פן תשבוענו והקאתו, אם מצא אדם רב שמלמדו תורה והרב יודע סתרי תורה, דברים שלא ניתנו לגלות אלא לאב ב"ד צנוע, והתלמיד חפץ לכל אלה ואינו ראוי לכך או שראוי לכך ורוצה להיות פריץ בהשבעות שיודע יותר, לבסוף יהיה לו למכשול, כמו אתר". ועיין עוד שם סי' תשל"ח: שומר פיו ולשונו שומר מצות נפשו, אף לשונו בכתבו שלא ילמדו לשקר מחוכו, ושואדם חכם בא לכתוב, אל יכתוב דברים שנכשלו בהם בני אדם, כמעשה שדים, שמא יעסוק בהם אדם או בכשפים או השבעות, נמצא תקלה באה על ידו שכותבם ושהעתיקם ושעשאו וכתוב אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי, לכך אל יכתוב אותם אע"פ שסנהדרין היו יודעים לא היו כותבים.

התיאור בחכמה זו באופן כללי, אך זה שימש יסוד לבאים אחריו²⁴. אנו מביאים בהמשך את דברי הרמב"ן²⁵ בשני המקומות, זה מול זה, כי קטע אחד משלים את השני. [לא העתקנו אלא את מה ששייך לענין שיחת העופות ביסודות, ולא את כל מה שנאמר בהם בענין נחשים בכלל, ועל המעיין לדעת כי שני הקטעים מקבילין ממש, אם כי בלשון אחר ובסדר הפוך].

פירוש הרמב"ן על התורה דברים יח, ט

ומנחש הוא²⁶ המביט בעופות ככנפיהם או בצפצוף, כענין שכתוב²⁷ כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר, והוא לשון נגזר מלשון חשתי²⁸ ולא התמהמהתי, שכל מה שימחר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש, כלומר נחש ונקדים לדעת. ואמר הכתוב²⁹ כי תועבת ה' כל עושה אלה, ולא אמר עושה כל אלה, כי הכתוב ידבר על רובם, כי המעונן והמנחש אינה תועבה, ולא הוריש הכנענים בעבורם, כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם וכו'. ורבים³⁰ יתחסדו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל, כי מי יגיד לעורב ולעגור מה יהיה. ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים אשר יתפרסמו לעיני רואי(ם), ורבותינו גם כן יודו בהם כמו שאמרו בואלה שמות רבה³¹ כי עוף השמים יוליך את הקול, זה העורב³² וחכמת הטיאריין, העופות בלשון ערב טיאר וחכמי העופות יקראו טיאריין³³, ועוד מזכיר בזה הענין בגמרא³⁴. אבל יש לענין הזה סוד, וכבר הודענו³⁵ כי יש למזלות שרים אשר ינהיגו אותם, והם נפשות לכדורי הגלגלים ושרי זנב וטלה הקרובים לארץ, והם הנקראים נגידי התלי³⁶ יודיעו העתידות, ומהם נעשים סימנים בעופות שבהם יודעו עתידות, ולא לזמן גדול, ולא עתידות רחוקות יגידו, רק עתידות הקרובות לבוא³⁷ יודיעו מהם בקול העוף בקראו בקול מר³⁸ על מת,

24 מעניין הוא, כי רבי יצחק דמן עכו, תלמיד הריטב"א כתב גם כן בספרו "מאירת עינים" בריש פרשת בראשית (עמ' כח) "וערומים בטייר — בלחש העופות, שכן לעופות קורין בלשון ערבי טאיר", ובפרשת שופטים יח, ט (עמ' רצט) הביא את לשון הרמב"ן דבסמוך בטאריין בלשון [ערב] טאיר, וחכמי העופות יקראו טיאריין, והוסיף שמחתי בדבור זה כמוצא שלל רב לפי שפירשתי בבראשית דיבור חכמת הטייר שהזכיר הרב שם ברמז מדעתי על דרך שביאר הנה, והיה ספק בידי אם כוונת הרב היתה כן או לא, ושבת ותהילה לאשר הוציא יש מאין, אמ"ן. 25 את לשון הרמב"ן בפירושו על התורה העתיקו בשינויים קלים: הריקנטי שם, רבינו בחיי שם, הרדב"ז במצודת דוד מצ' ס, ספר ציוני פרשת אחרי, ועיין בספרו שיצא זה עכשיו לאור "צפוני ציוני" בעמ' נב — נג, וע' בסמוך. 26 כאן מפורש שהרמב"ן אומר שחכמת הטיאריין מנחש הוא, וזה חלק של קושית ר' יצחק דמן עכו, ע' להלן. 27 קהלת שם. 28 תהילים קיט, כ. 29 דברים שם. 30 הרמב"ם עכו"ם פ"א ה"ו, וכן כתב במורה נבוכים ובתשובה, וכ"כ ר' ידעיה הפניני, ע' מנחת קנאות לר' יחיאל מפיסא, מק' ע, ברלין, תרנ"ז עמ' 48 — 49 ואילך. וע' גם מאירי סנהדרין שם, אך בפירוש המשנה סוטה ריש פ"ו אפילו שמע מצוף פורח כתב הרמב"ם אפילו יש לו ראייה מצפצוף העוף שהיא נבעלה יוציא ויתן כתובה, אבל בהלכות סוטה לא כתב מזה כלום. 31 אבל אצלינו אין שם אלא כמו שכתוב למעלה. 32 השואל למה פירט את העורב בנפרד משאר עופות, יקבל תשובתו, אולי, מדברי האר"י ו"ל להלן. 33 יש כמה צורות שכתבו את השם הזה, וחלק מהן כבר הועתקו עד כה ובצפוני הציוני הנ"ל עמ' סב: ובחכמת הטיאריין וכו'. 34 גיטין מה, א הנ"ל ברב עיליש ובחולין שם. 35 ע' מה שהובא בהערה הבאה וכמש"כ הרמב"ן במקביל בדרשת תורת ה' תמימה. 36 גם בפירושו ויקרא יז, ז כתב כזה: וענין מה שאמרו (על שדים) שומעין מה שעתידי להיות, כי בטיסתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר בהם נגידי התלי [ע' ציוני נו, ב שהאריך לבאר את זה], ומשם יגידו גם בעלי כנפים העתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים, וכאשר אפרש במקומו [וכוונתו לכאן]. 37 גם בפרשת אחרי הג"ל: ואלו ואלו [ר"ל גם השדים וגם המלאכים] אינם יודעים במה שעתידי להיות לימים רבים ולעיתים רחוקות. רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידענו בנסיגותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבוא וכו'. 38 בציוני נוסף: רומז, וע' להלן בדברי האר"י ו"ל.

ומהם כפרישת כנפיו, והוא שאמר יוליך את הקול, למגידיים בקולם, ובעל כנפים לרומזים בכנפיהם³⁹, וכל זה איננו תועבה בעמים אבל חכמה תיחשכ להם, וכך אמרו⁴⁰ ותרכ חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם, מה⁴¹ היתה חכמתם של בני קדם, שהיו יודעים⁴² וערומים בטייר, וכך יאמר הכתוב⁴³ כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים, והנה שלמה למד זה בכלל חכמותיו, והידיעה היא הבנת הצפצוף והערמה לסבור ענין בפרישת הכנפים⁴⁴ וכו'.

אוצר החכמה

דרשת הרמב"ן "תורת ה' תמימה", "כתבי הרמב"ן" א', שעוועל, עמ' קמט וגם שואלין האומות למנחשים, והם ההולכים אחר העופות⁴⁵, ונשאר זה גם ברורות האלו, מפני שהוא ענין מודגש, ובעלי העיון הנקראים בעלי הפילוסופים יכחישו גם זה, ואומרים כי הם תעתועים. וגם רבי אברהם בן עזרא כתב⁴⁶ דיקי מוח אומרים כי המנחשים אמת כו', ואם נתחסד בזה לשקר נודה לדבריו, אכן זאת המידה מגרעת היא לנו, מפני שדבר ברור הוא שיש בהם אומרים קצת עתידות, וכן אמרו בואלה שמות⁴⁷ רבה ובמדרש משלי⁴⁸ כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת הטיירין, ופירוש טייר כלשון ערב עוף.

ואמר קול ובעל כנפים⁴⁹, מפני שיש מיני עופות מנחשין בקול, ויש מנחשין בכנפיהם, והגני מבאר זה ואיני יודע אם אני עושה טוב⁵⁰, כבר פירשו רבינו האיי"ל⁵¹ ז"ל בתשובה⁵², ואמר כי השכלים, מהם שוכנים בשמים כמו שהודו הם הפילוסופים, והם הנקראים מלאכים, ויש מהם שוכני האויר בגלגלי היסודות, והם הנקראים שדים, ומהם שוכנים בארץ והם הנקראים רוחות, ואלו מתלבשים בגוף נתפס כהיתפס האויר שהוא נתפס בגודות, ושרי המזל טלה הם מורים העתידות על ידי⁵³ העופות בקול ובכנף, ולא יגידו עתידה רחוקה, וחפץ כל האנשים בכל אומה לדעת העתיד לבוא עליהם, וייתד הקדוש ברוך הוא לחלקו זרע אברהם אוהבו⁵⁴ ונתן להם הנבואה האמיתית ולא

39 מדברי הרמב"ן לעיל שם יוצא, שבעל כנפים יומו על שדים ומלאכים, שהם ג"כ בעלי כנפיים, ע' למעלה בהערה 36. על מה שהבאנו למעלה בהערה 8 * מאייב כח כ – כא: והחכמה מאין תבוא וכו' נעלמה מעיני כל חי מעוף השמים נסתיה, פירש"י שם: מלאכים. ועל הפסיק יעוף יעופף על הארץ (בראשית א, ב), פירשו חז"ל במדרש דהיינו המלאכים, הה"ד בישעיהו ז ב: ובשמים יעופף. 40 מלכים א' הנ"ל. 41 פסיקתא דנ"ל. 42 כאמור בהערה 2, פירוש הרמב"ן כאן מתאים לגירסתו שאינו גורס: מזל, ויודעים וערומים, שניהם מוסבים על עופות. 43 ישעיה ב, לעיל הערה 1. 44 יש עוד דרכים שהעופות מגידיים עתידות, וע' לדלך. 45 סנהדרין סו, א: תנו רבנן לא תנחשו ולא תעוננו כגון אלו המנחשים בחילדה בעופות וברגלים. 46 ויקרא יט, לא ד"ה והידעונים: וריקי מות אמרו לולי שהאבות אמת גם כן דרך הכישוף לא אסרום הכתיב, ואני אומר הפך דבריהם, כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר וכו', וע' עוד כציוני שם. 47 ע' לעיל הערה 31. 48 לפנינו לא נמצא שם אלא כשזחר טיב תהילים מזמור ז. ס"י א, ועיי"ש בהערות בובה. 49 בקהלת שם. 50 ע' למעלה הערה 23. 51 ובפירושו על התורה הביא כך בסתם. 52 לא מצאנו במקום אחר והועתק באוצה"ג גיטין שם. 53 כאן מתרץ הרמב"ן את קושיית בובה על דערוך שהביא בערך טייר את שני הדברים, גם אסטרוולוגין וגם חכמת העופות, והיינו שהעופות שחות מה אומרים המזלות. וראיתי שכך גם כתב החיד"א בניצוצי אורות על הזוהר, דעל מה שפירש הזוהר פרשת מקץ על וכל חכמיה [ע' לעיל הערה 3] חכימין בטיארא, פירש רבי חיים ויטל גם כן בפירושו "דרך אמת" כמו בערוך הנ"ל איסטרוולוגין היו, והיינו חוזים בכוכבים, ועליו כתב שם החיד"א בניצוצי אורות: "שמעתי שהיו בקיאים בצפצוף העופות לידע מה מורים הכוכבים, כי העופות שומעים כשמכריזים באויר מה שנגזר למעלה [ע' בזה להלן בדברי האר"ן], ויש סמך לזה כי בערכי קורין לעופות טייר"ד". 54 ע"פ ישעיה מא, ח: זרע אברהם אוהבי.

יצטרכו⁵⁴* לאלו שיש בהם ספק, ודבריהם לא יבואו מקצתם, כמו שאמר הכתוב⁵⁵ מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. ולא⁵⁶ כל⁵⁷ אשר יבואו עליך וכו'. כדאי להוסיף כאן את דברי רבי מאיר ב"ר משה, רבו של בעל שבלי הלקט⁵⁸ רבי צדקיה ב"ר אברהם, מתוך תשובתו⁵⁹ אל אחי בעל שבלי הלקט: שמענין⁶⁰ מינה⁶¹ דזוג ראשון הוא דהוי על פי בת קול, וזוג שני הוי על פי מעשיו של אדם, וכוונת ראשון נמי אפשר לו לאדם ללכת בדרך שישא⁶² ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו, ובדרך שיטול מטרפסיה⁶³ ועונשו, כי הבת קול מכרזת ואומרת, ואינה גוזרת, כי הוא צופה מה (שהיוצר) [שהיצור] עתיד לעשות להבדיל⁶⁴ בעוף הבא ומצפצף על החלון (על) [של] האדם פנים חדשות⁶⁵* שיבוא⁶⁵ אל הבית⁶⁵, וכי העוף ההוא גוזר על האיש ההוא [מה] שיבוא⁶⁵ אליו⁶⁵* שהוא צופה ומצפצף על האיש ההוא שיבוא⁶⁵ אל הבית בחכמות שאין⁶⁶ אנו משיגים בהן, אך המעשים אנו רואים⁶⁷ יום יום לעין כל, כל שכן בעניינים הגדולים בחכמות נפלאות ורמות אשר ממנו נעלמות כאשר ספרו לנו קצת מהם חכמי התעודה רבותנו⁶⁸ בדמות התמימות וכו'⁶⁹.

54* גם בפירושו על התורה כתב כן והרחיב בזה את הדיבור בקטע שכתב אחר הלשון שציטטתי משם: ואסר לך הנחשים והקסמים כעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ, שיקים בקרבך נביא וכו' ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך אבל הנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה וכו'. ולפי זה מתבקשת השאלה הפשוטה שכזמן שאין נבואה בישראל מימי ראשית בית שני ואילך ואף בימינו אלה היא מותר מנחש מעונן וקוסם. ומצאתי בספר חסידים, מהדורת מק"נ שכתב דברים דומים לאלה של הרמב"ן והוא גם הקשה כנ"ל ויישב, וז"ל בס"י תתתונה: "...וכתיב תמים תהיה עם ה' אלוך כלומר, אם תהיה חמים לא יהיה לך אותם דברים אלא תבטח בה' אלקים ותתפלל לו אם יעשה כרצונך, ואם לאו אין לחשוב כיון שאינו נענה אעסוק באלה הדברים, אלא יחשוב אם היה נגזר היה תפלתו נשמעת, ועוד זה דומה למי שיש לו אדון ומבקש ממנו שיחן לו שום חפץ ואינו רוצה לתת לו והולך לשר אחר, כי אומר כיון שאין כח בידו לתת רוצה ליחלות באדון אחר, כך זה, והוא אינו חושב שבשביל זה העון אין תפלתו נשמעת", וכס"י תתתן הוא כותב: "הקב"ה ברא את העולם, יש בעולם חכמות שיכולין לדעת בהן עתידות, כגון כוכבים ומזלות ובצל החמה, וכגון בדם האדם בכבוד ובעצם, ולפי שבא ענין כשפים וחבר חבר וקוסמים, ולכך ברא כוכבים ושאר חכמות שלא יחטא, ונתן להם נביאים שלא יצטרכו לא למזלות ולא לשאר דברים, וכתיב תמים תהיה עם ה' אלקיך, וכתיב הגוים האלה אשר אתה יושב אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלקיך, וכתיב נביא אקים להם וגו', ובזמן הזה אע"פ שאין נביאים אסור בכל אלה, כמו שהכניס בזמן הזה אין מטמאין למתים, כך אע"פ שאין נביא אסורים בזמן הזה וכו'. ובסוף סי' שעט: "תמים תהיה עם ה' אלקיך, אין לאדם אלא בתפילה על הכל". 55 ישעיה מז, יג. 56 רמב"ם יסורי התורה פ"י ה"ג. 57 ע' רש"י ישעיה שם. 58 אולי הוא ר' מאיר מנרבונא, אליו שלח הרמב"ן תשובה בענין המעוננים והמנחשים שהזכירו רבי יצחק דמן עכו בספרו שם (למעלה הערה 24). ידוע גם על ר' מאיר ב"ר שמעון המצילי, בעל ספר מאורות, שהיה מנרבונא. 59 שבלי הלקט ח"ב סי' ו, חסידה עמ' 107 – 108, ושנית בגנזות "א", עמ' קעז – קפב מכתב – יד אחר". 60 הוא דן במאמר חז"ל: קשה זיווגם בקריעת ים סוף, סוטה ב, א וסנהדרין בב, א והובא בקיצור בפתח עינים לחיד"א סנהדרין שם. 61 סוטה וסנהדרין שם. 62 ע"פ תהילים כד, ה. 63 ע"פ סנהדרין שם במיכל בת שאול. 64 יש כאן קצת בלבול בלשון, דלא מסתבר לומר שכונתו היא להבדיל בעוף שהעוף גם גוזר יותר מבת קול שרק מכרזת, וגם להלן הוא אומר בהמשך: וכי העוף ההוא גוזר וכו' בתמיה, לכן נראה שטע"ס הוא ובמקום: להבדיל צ"ל: אין להבדיל וכו'. ואולי צ"ל: ולהבדיל ר"ל גם בעוף להבדיל מבת קול גם כן אינה גוזרת אלא מכרזת בלבד. אך כנראה כאן ר"ל לא שכאן מכרזת בלבד וכאן אף גוזרת אלא להבדיל בין פחיתת היצור של העוף לחשיבת הבת קול ושניהן אמנם מכרזות ואינן גוזרות. 65 גם כאן הלשון מסורבל וכפול ומכופל. 65* בגנזות שם: אלא. 65** בגנזות נוסף כאן: "מה שהיציור עתיד לעשות על האיש", וכו', והוא כפול ומכופל יותר. 66 ר"ל שאין אנו משיגים את חכמת שיחת העופות. 67 כלשון הרמב"ן: לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים וכו'. 68 גם ברמב"ן שם בהמשך: ורבותינו גם כן יודו בהם וכו'. 69 ע' בכל מה שהאריך הרב חסידה בהערותיו לשבלי הלקט שם עמ' 109 – 110.

לאחר כמה מאות בשנים נכתבו בכתבי רבי חיים ויטאל, ונדפסו,⁷⁰ שרכו האר"י הכיר היטב⁷¹ את שיחת העופות, ואף תיארה לפנינו בארוכה והדברים הם ממש כהמשך תיאורו של הרמב"ן. לפני כמה שנים נמצא דף כתב-יד, מליקוטי כתבי האר"י⁷² הוזהר ברובו עם מה שכתוב ונדפס בכתבי רבי חיים ויטאל הנ"ל, עם תוספת לשון וסגנון המבהירים יותר את העניין עוד קימעה, והנני מביא גם כן קטעים אלה זה מול זה.

כ"י בריטיש מוזיאום 827/1
(אד. 27,010) דף 297
ליקוטים מכתבי האר"י

שער רוח הקודש דרוש ג'
מהדורת הרב אשלג, תשכ"ג, עמ' כב

ענין שיחת העופות. הנה כל מה שנזכר למעלה מכריזים אותו בכל העולמות, ובפרט בעולם העשייה, וגם כל העבירות שהאדם עובר נכרוזות על ידי בית דין אחד ושליח בית דין ההולך עמהם, ואמנם מחמת עיכוי האויר וגסותו אין קול העליון הרוחני ניכר בו, ואמנם כשהעופות פורחים, דרך הפרחתם ועפיתם הם חותכים האויר ומסלקים אותו ואז קול הכרוז עובר שם, וזהו סוד כי עוף השמים (השמים) יוליך את הקול, כי הוא מוליכו דרך עפיותו. אמנם יש עופות שעל ידי רכושם וצפצופם נצטרף קול הכרוז עם קולו ועוברים יחד, אך יש עופות שאינם עושות כן, אלא דרך עפיותם בכנפיהם, ואלו הם סוד

בחכמת ידיעת צפצופי עופות — עוד ידיעה אחרת⁷³ היתה להרב ז"ל, שהיה מכיר בצפצופי עופות וזה עניינו. דע, כי מן היום שנשרפה התורה, כנודע, על ידי אומות העולם בעוונותינו הרבים, נמסרו אז כוחותיה וסודותיה ביד הקליפות, ולכן אין שום בריה שבעולם, אפילו מן בריות טמאות כמו בהמות חיות ועופות שקצים ורמשים, שכל אלו יש להם שרים ממונים עליהם, ואותם שרים יודעים רזי התורה וסודותיה מן הזמן הנז', והנה אותם השרים הממונים על הבריות או העופות ההם, יזמינו בפיהם בצפצופם וקולם סודות עמוקים מן התורה, ומי שיבין קולם וצפצופם יוכל לידע כמה סודות בתורה, ויש דורות שיש צדיקים בתורה מכירים אותם, וזה כמו שראיתי למודי ז"ל בעיני, ועל כן השרים מזמינים הסודות ההם, ומכירים ומכניסם אותם הראויים להבינם, כנז'. גם דע, כי כל מה שנגזר למעלה, מכריזים הגזירה ההיא בכל העולמות, ובפרט בעולם העשייה⁷⁴. גם כל העבירות שהאדם עובר, כולם נכרוזות בעוה"ז, על ידי ב"ד של מעלה ושליח ב"ד ההולך עמהם. והנה עבוי וגסות האויר אינו מגיח לשיעבור ויורד קול הרוחני בתוכו,

70 שער רוח הקודש דרוש ג' מהדורת הרב אשלג תשכ"ג עמ' כב — כג. 71 גם בשער הכוונות דרוש יב ענין ספירת העימר על בשורת מיתת בנו הקטן מצפצוף העורב, ובהנהגות האר"י והמקובלים על גליון ספר הזוהר דפוס מנטובה שהורפס בתולדות האר"י לירידי פרופ. מאיר בניהו, שידע האר"י שישתלק בקרוב ע"י צפצוף העורב. 72 נכתב ג"כ ע"י רח"ו, בכתב-יד בריטיש מוזיאום (אד, 827/1) 27,010 דף 297, ותודתי נתונה למר בנימין ריצ'לר שהסב את תשומת לבי לזה. 73 בפרקים הסמוכים הקודמים הוא מדבר על ידיעת האר"י של חכמת הפרצוף. 74 המקור הוא מן הפסוק עמוס ג, ז: כי לא יעשה ה' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, וכתב בזוהר שמות פג: אמר רבי אלעזר האי דעופא (שם עט — פא) והאי דדרקאי (שם פב) כולא הוא חד וכולא נבואה עילאה הוא, ובעא קוב"ה לאחזאה לן סתרי עלאי דהואי עבדי הה"ד כי לא יעשה ה' אלקים וכו', ועי"ש עת בפירוש הסולם: רבי חייא אומר שלושים יום טרם שבא חוקף לעם בארץ או מטרם שבא משבר לעם בארץ מכריזים דבר זה בעולם, ולפעמים נמסר הדבר בפי ילד, לפעמים לאנשים לאו בני דעה, ולפעמים נמסר בפי העופות שמכריזים בעולם ואין מי שישגיחו בזה, וכשהעם זכאין נמסר הדבר לראשים צדיקי העולם כדי שיודיעו לנו וישובנו לאדנתם, ואם אינם זכאים הוא כמו שאמרנו.

העופות שאין להם קול, וקורין להם בלע"ז אבי"ש מודא"ש, וכנגדם נאמר כי עוף השמים יוליך את הקול, כי הוא בלתי דיבור, רק מעפיפותו מוליכות קול הכרוז, וכנגד המדברים אמר ובעל כנפים יגיד (רעה) [דבר].

אחר כתבי הנז' זכרתי שהוא להיפך, כי עוף השמים הוא המדבר, ולכן נאמר בו כי יוליך את הקול, כי מתערב קולו עם קול הכרוז, ועל ידי זה מוליך את הקול, וכנגד האילמים אמר ובעל כנפים שהוא העוף שאין בו דיבור כלל, רק היותו בחינת בעל כנפים לבד, ועל ידי כנפיו מגיד דבר, וזהו לשון הגדה, כי כל הגדה הוא ברמז ובחשאי, וכפי תנועת עפיפותו יעבור הכרוז.

גם זהו גם כן עצמו בעופות שהם בעלי צפצוף, כי לפעמים מצפצפים ופעמים מעופפים.

ונבאר טעם העופות הנקראים אבי"ש מודא"ש, דע כי אלו הם נחשבות מצד לילית ההורגת את הילדים שעדיין לא הגיעו לערך דיבור, וכל אותם הנשמות, אם הם רשעים כולם הולכים דבקים עם אלו העופות האילמים ההולכים עמהם ועם לילית, ולכן אין להם

ואמנם כאשר העופות מפריחים באויר הם חותכים ובוקעים באויר וחולקים אותו על ידי הפרחתם ועפיתם, ואז קול הכרוז עובר דרך שם, וזהו סוד הפסוק⁷⁵ כי עוף השמים יוליך את הקול, כי דרך פריחתו ועפיפתו מוליך אותו, ויש עופות אחרות שע"י דיבורם וצפצופם מצטרף ומתחבר קול הכרוז עם קולם ועוברים יחד, וכנגד אלו נאמר ובעל כנפים יגיד דבר, אבל כנגד העופות האחרות שאינם מדברות אלא מוליכים הקול האחר העליון על ידי עפיפתם בכנפיהם כנז', ואלו הם העופות הנקראים בלע"ז אבי"ש מודא"ש, ונקראים בלשון הקודש וגם בלשון ערבי רחם בפרשת שמיני⁷⁶, ועליהם נאמר יוליך את הקול.

ואחר שכתבתי זה נזכרתי שהוא להיפך⁷⁷, כי עוף השמים הוא המדבר, ולכן נאמר בו יוליך את הקול, כי מתערב קולו עם קול הכרוז, ועי"ז הוא יוליך את הקול ההוא, וכנגד האילמים אמר ובעל כנפים יגיד דבר, שהוא העוף שאין בו בחינת דיבור כלל, רק בחינת עפיפתו בכנפים, וע"י כנפיו בלבד הוא מגיד הדבר העליון, ולפי שאינו דיבור גמור רק בדרך רמז ע"י העפיפה, לכן נאמר בו לשון הגדה כנודע, כי כל לשון הגדה הוא ברמז ובחשאי, וזהו יגיד דבר, כי כפי רמז תנועת עפיפתו ניכר קול הכרוז.

גם דע, כי חילוק זה ישנו ג"כ בעופות שהם בעלי צפצוף, כי פעמים מצפצפים ופעמים מעופפים ומגידים בעפיפתם.

והנה ענין עופות האילמים הנזכר, הנקראים רחם⁷⁸ כנז"ל בלשון ערבי ובלה"ק, הם נמשכות מצד לילית⁷⁹ ההורגת את הילדים הקטנים אשר עדיין לא הגיעו לכלל דיבור, וכל הנשמות ההם ובפרט אם הם רשעים, כולם הולכות דביקות ומתחברות עם אלו העופות האילמים הנזכר, והולכות עמהם ועם לילית, ולכן אין להם כח דיבור, ויש עוף ממונה להודיע גזירת רעב ח"ו, ויש

75 קהלת הנז"ל. 76 ויקרא יא, יז וכן דברים יד, יז: הרחמה; וע' להלן עוד. 77 הצד הזה הוא שכתב הרמב"ן, עי' למעלה. 78 בחולין סג, א כתוב: רחם זו שרקק, ופירש רש"י כשהוא מצפצף נשמע כאומר שרקק, [וע' תרגום אונקלוס: ורקיקא, וכן בדברים שם; ויונתן תרגם בויקרא שם: שרקק, וכן בדברים שם], ואיך כתב האר"י ז"ל שהוא מן העופות האילמים. 79 עוד צ"ע, שבגמ' שם בהמשך: אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו רחם, כיון שבא רחם באו רחמים לעולם, ופירש שם רש"י: מטר, הרי דעוף מביא טובות הוא. עוד צ"ע על העורב גופא, דכאן בכתבי האר"י מבואר דהעורב מבשר רק בשורות רעות, ובפרקי דרבי אליעזר סו"פ כא, כתוב: ולא עוד אלא שהם קוראים ליתן מטר על הארץ והקב"ה עונה אותן, שנאמר נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו, ולעיל מיניה כתוב המכסה שמים בעבים המבין לארץ מטר, ועיי"ש בפ"י הרד"ל, ושם בין שא"ד ציין לגמ' חולין כאן ולשבת (סו) [סד] ע"ב: האומר לעורב צרח ולעורבא שריקי, ולגירסא הישנה בעין יעקב אף לעורב: שרק. 80 בברכות נו, ב: כל מיני עופות יפין לחלום חרץ מן קריא וקפופא וקורפראי וצ"ע.

ממונה להודיע גזירת הארבה ח"ו, וכך על דרך זה בכל הגזירות, בין הטובות בין הרעות, ויש ממונה על כמה דברים חלוקים ומשונים זה מזה, והנה עופות האילמים הם ממונים על גזירת הילדים הקטנים המתים בקטנותם, וכן יודעים בשורות אחרות גם כן, והעורב ממונה על בשורות רעות בלבד⁸¹ ובפרט על בשורת המגיפה בר מינן⁸², ולפעמים בדרך מקרה⁸³ אומר איזו בשורה טובה, והנץ הנקרא בלשון לע"ז אל מולאנ"ו מבשר בשורות טובות, והגולנדרין הנקרא כלש"ק צפור דרוד, מבשרות בשורות טובות, ובפרט על בשורת עצירת המגיפה בר מינן⁸⁴, וכמעט שבכל זמן המגיפה אינה נמצאת באותה העיר והולכת משם, ולא די בזה, אלא אפילו כל התולעים והזבובים והיתושים כלם מגידים חכמה, ואין דבר בעל חי בעולם כולו⁸⁵ אפילו מן השקצים והרמשים שלא יגיד איזה דבר חכמה, ולכן תמצא שאין העופות מצויים אלא במדינות במקום יישוב, כדי להגיד⁸⁶ לבני אדם פשעם ותטאתם, וכל הקורות אותם והנגזר עליהם, ועל כן בזמן חורבן הבית שגלו ישראל לכבל כתוב⁸⁷ מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו, כי אין בהם צורך שם כיון שאין שם בני אדם.

והנה לפעמים ענין צפצוף העופות הוא באופן אחר, כי יש נשמות בני אדם מגולגלים בהם באותם העופות או בכל מיני בריות שיהיו, והכל לסיבות ידועות כפי ענשם, ואלו הנשמות הנד' הם יודעים ממה שהיו יודעות בתחלה, וגם יודעים הרבה עתידות ממה ששומעים מן קול הכרוז מאחורי הפרגוד, ואז הם מגידים אותם הדברים, גם יש לפעמים באופן אחר, כי איזו נשמה של איזה צדיק באה מן העולם העליון ומתלבשת באותה צורה ודמיון ההוא, ואינו ברייה או עוף ממש אלא מתדמה ומתראה כך, והוא מגלה ומגיד סודות התורה וכיוצא, ואמנם כפי מדרגת ומעלת האדם הרואה אותם, כך יתדמו לפניו, ולפעמים יתראו לפני שני אנשים יחד ואיש אחד מהם יתדמה לו בצורת עוף או בריה אחרת והאיש השני יתדמה בפניו באופן אחר, והכל כפי מעלת האדם הרואה אותם.

81 אולי בגלל זה כתבו חז"ל העורב בנפרד מחכמת הטיירין, ע"י לעיל הערה 32. 82 כמו שאנו מתבטאים: לא עלינו. 83 וכמעשה דרב עיליש בגיטין הנ"ל שאמר העורב עיליש כרח עיליש כרח עי"ש. 84 המקור לזה לעיל במאמר חז"ל בקהלת רבה ושיר השירים רבה תמור נוהק וכו'. 85 זכן כתב השל"ה פרשת נח דעופות טמאים נצלו מן המכול כדי לבשר לאדם בשורות. ועיין עוד ברדב"ז במצודות דוד מצ' תג. ד' זאלקווא סו, ב ועיין עוד שם מצ' תמו שזהו סודו של שלוח צפור על פני השדה לטהרת המצורע לבשר בעולם שנרפא לו הנגע, וכן במצוה תלב. 86 ירמיהו ט, ט.

גם המהר"ל בפירושו לאגדות הש"ס⁸⁷ שאב מכתבי האר"י אלה. בזמן מאוחר בהרבה, כותב בזה רבי שלמה ב"ר אברהם מלויצק ואחר כך בקארעץ, מלקט תורת המגיד ממעזריטש: "ופעם אחת שמעתי מפיו הקדוש ממש שהבעש"ט זלה"ה לימד אותו שיחת עופות ושיחת דקלים וכו'". ["...מגיד דבריו ליעקב", ירושלים, תשל"א הקדמת הספר עמ' ב ובמהדורת ירושלים תשל"ו עמ' 2]. ואף רבי פינחס תלמיד הגר"א בספרו ספר הברית מביא שם תדיר דברים מכתבי האר"י בשמו, אך כאן בנושא שלנו הוא כותב רק כעין לשון האר"י הנ"ל, ואם שלא הביאם בשמו, כנראה, שגם כאן הוא שאב מכתבי האר"י, וכדאי להעתיק את כל לשונו בזה.

ספר הברית:

מאמר יא סוד רוח הקודש חלק ב דברי אמת פרק ה: והאדם יכול להשיג ג"כ להבין שיחת העופות, כי עוף השמים יוליך את הקול שמכריזים למעלה על ענייני העולם הזה, ובעפירותם חותכים את האויר ומשמיעים קול הכרוז, ויש מהם שקול הכרוז מתערב בקולם והם בצפצופם משמיעים אותו ובעל כנפים יביא דבר ההוא, ולפי מין העוף המשמיע כן הוא הכרוז שדרכו להשמיע הטובה היא אם רעה, ודרך משל, העורב אכזרי ועוף רע בשורותיו רעות⁸⁷, והפך הדבר ביונה⁸⁸ וכדומה ואין לך בעל חי קטן וגדול שאינו מגלה סודות ומגיד עתידות, ויכול האדם במעשיו ומדותיו הטובים להשיגם ולהבינם, ולא שהם יודעים דבר אלא שהאדם הקדוש מבין ומביט בהם ובסימניהם ומאזין ומקשיב לקול צפצופיהם והוא היודע אבל הם אינם⁸⁹ אתם יודע לא דבר ולא חצי דבר וכו', עיי"ש עוד. שיחת העופות אינה מצטמצמת אך רק על ידי צפצופם כפיהם ועפירותם בכנפיהם באויר, אלא יש עוד דרכים שהעופות מכשרים בשורות. בחולין סג, א: אמר רב יהודה רחם זו שרקרק, אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו רחם, כיון שבא רחם בא רחמים לעולם, ופרש"י רחמים, מטר, אמר רב ביבי בר אבאי, והוא דיתיב אמיד, ופרש"י על שום דבר ועבידי שרקרק, ופרש"י כשהוא מצפצף נשמע כאומר שרקרק, וגמירי דאי יתיב אארעא, ופרש"י שאין דרכו כן, ושרק, ופרש"י ואינו עומד אלא יושב ומצפצף סימן בשורה הוא, אתא משיחא שנאמר⁹⁰ אשרקה להם ואקבצם, וכו'.

87 לחולין סג, א דלהלן, אך בגצח ישראל סו"פ מב כתב באופן אחר קצת. *87 ע' זוהר פרשת בלק סי' שנט: עד דהוו אזלי הא עורבא חר קאים לקמייהו קרא בחילא ומצפצפא צפצופא סגי, אמר רבי אלעזר להכי את קיימא ולהכי אנת מתוקן, ופירש בסולם דהיינו לבשר בשורות רעות. 88 עיי"ש בזהר סי' שנו – שנת על היונה, ובשיר השירים ב, יג קול התור נשמע בארצנו על בשורה הגאולה מן התור שהוא ממשפחת היונים. ובצפניה ב, יד: ורבצו בתוכה עדרים כל חיייתו גוי, גם קאת גם קפד [ופרש"י עופות], בכפתוריה ילינו קול ישורר בחלון [ופירש התרגום קול עופא דמנצץ בכורא] חרב בסף [ופרש"י וד"ק: החורבן יהיה ניכר בספי הבית] וכו', ושם יד: כל עובר עליה ישרוק יניע ידו, ולא קשה משם דהרי שם מדובר בקאת ובקפוד, עליהם נאמר בברכות שם: חוץ, ע' למעלה הערה 80. 89 ע' חגיגה טז, א: ששה דברים נאמרו בשדים ושלשה במלאכי השרת וכו' ויודעין מה שעתיד לבוא כמלאכי השרת, יודעין סלקא דעתא – ועיי"ש במהרש"א שאפילו מלאכי השרת אינם יודעים וכל שכן עופות, – אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות, וע' פירוש מהר"ו לקהלת רבה פ"א "על מה מצויין על מה נזהק, לא אמר מה מצויין מה נזהק שהיה משמעו שהיה מבין בציוץ העוף, וכן בגיהוק החמור, מה מתכוונים ורוצים בציוצם ובניהוקם, אך לא כן הוא שאין העוף מוציא רק קול אחד תמיד בלי שינוי ואין לו בינה לכוון דבר בציוצו, וכן החמור בניהוקו רק לפעמים הקב"ה עושה שליתות על ידי העוף ואז החכמים מבינים בציוצו על מה מצויין, וכן בחמור על מה נזהק כענין המעשה בגמרא בעיליש ברת, ובזה"ה בענין ניהוק של חמורו של רבי פינחס בן יאיר שהיו מבינים על מה הוא". 90 זכריה י, ח.

כמו כן מצאנו בזהר⁹¹ עוד דרכים: אמר רבי ינאי יודע היה משה שאותו הר האלקים הוא, דכתיב ויבוא אל הר האלקים, דתנן מה ראה משה באותו הר, ראה עופות שהיו פורחים ופורשים כנפיהם ולא היו נכנסים בו, רבי יצחק אומר ראה העופות פורחות וטסים משם ונופלים לרגליו של משה, מיד הרגיש בענין וכו'.

עוד מצאנו פירוש אחר על שיחת העופות השונה מן הפירוש של האר"י, וכהוספת ספר הברית⁹² שכל אדם יכול להשיגו. בספר באר מים חיים על התורה⁹³ כתוב ששלמה המלך הבין מה צפור מציין, מפני ששלמה הבין⁹⁴ שורש כל דבר ודבר מקונו לוקחו ומצבו ומעמדו אשר בשמים ממעל ומה שנעשה בשרשם, זה הם מהגים ומצפצפים בלשונם⁹⁵.

* * *

אי אפשר לסיים את המאמר מבלי להביא לתשומת לב המעיינים שפירושם של הגאונים בענין שיחת דקלים דומה מאד למה שהבאנו כאן בשיחת העופות בשם האר"י ז"ל. בסוכה כח, א ובבבא בתרא קלד, א נאמר: אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא וכו' שיחת שדים ושיחת דקלים ושיחת מלאכי השרת וכו'. גם בבראשית רבה פ' יג מאמר על הפסוק וכל שיח השדה וכו' כתוב: כל האילנות נראין כאילו הן משיחין אלו עם אלו, כל האילנות נראין כאילו הן משיחין עם הבריות⁹⁶. רש"י בסוכה שם כתב: שיחת מלאכי השרת שיחת שדים שיחת דקלים לא ידענא מאי היא, והרשב"ם בבא בתרא שם כתב דברים בלתי כרוזין כל הצורך: שיחת דקלים שבני אדם רגילים לדבר על הדקלים, כדכתיב בשלמה⁹⁷ וידבר על העצים⁹⁸. הרגמ"ה בבבא בתרא שם אמנם פירש בדרך אחר: דהיינו כישוף "שיחת דקלים", שהיה יודע ללתוש דבר שתתמלא השדה דקלים ושיתעקרו, והוא על דרך מה שאמרו בסנהדרין סו"פ ארבע מיתות [סח, א] ברכי אליעזר שאמר: "ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ואמרי לה שלושת אלפי הלכות, בנטיעת קישואין. [ופירש רש"י: בנטיעת קישואין, הלכות מיני כשפים, שעל ידיהם נתמלא כל השדה קישואים], ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף, פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי, רבי, למדני בנטיעת קישואין, אמרתי דבר אחד, נתמלאה כל השדה קישואין, אמר לי, רבי למדתי נטיעתן למדני עקירתן, אמרתי דבר אחד נתקבצו כולן למקום אחד", ובספר האגודה בבא בתרא שם כתב "ושיחת דקלים פירש בערוך⁹⁹ שהיו פורסים סדינים על¹⁰⁰ הדקלים ומשביעין¹⁰¹ אותן לגלות עתידות¹⁰²". אבל הגאונים פירשו כעין שיחת העופות וכמה נוסחאות בדבר: כתשובות הגאונים "שערי

91 שמות שפא – שפכ. 92 ע' למעלה. 93 לא ראיתי בספר באר מים חיים. אלא את ר' ישעיה פיק שהביאו בפירושו עץ יוסף על העין יעקב סוכה כח, א ועל קהלת רבה שם. 94 יש סימוכין לזה ששלמה הבין את שיחת העופות לא על דרך האר"י ז"ל שכל אדם יכול להשיגו, דאי לא כן מה מעליותא של חכמת שלמה המלך בזה. 95 באריכות על שיחת העופות יש בנשמת חיים לרבי מנשה בן ישראל, פרק כב, אך מלבד הסיפור על אגריפס המלך שישנו גם בסדר הדורות, לא ראיתי שם שום חידוש. 96 *95 וע' לעיל שהבעש"ט לימד את המגיד תלמידו את שיחת עופות ושיחת דקלים. 96 גם על הפסוק סוף חיי שדה (בראשית כד, סג): ויצא יצחק לשוח בשדה, יש מאמר חז"ל שיצא לשוח עם הדקלים שבשדה. 97 מלכים א הנ"ל. 98 ואולי כוונת הרשב"ם שבני אדם רגילים לדבר על מה שהדקלים בישורו. 99 לפנינו בערוך אין שום פירוש שמדובר בהשבעות אלא פריסת הסדינים לראות איך הם זזים וכפירושם של הגאונים, עיי"ש. 100 ע' להלן הערה 107 על זה אם פרסו על הדקלים או בין הדקלים. 101 על שיחת שדים ושיחת מלאכי השרת פירש הרשב"ם על ידי השבעות, אבל על שיחת דקלים שפירש כמו בשלמה המלך לא היה על ידי השבעות כמו שבשלמה שבדאי לא היה על ידי השבעות. 102 הבאר מים חיים על התורה הנ"ל הערה 93 פירש בזה כמו בשיחת העופות: שהיה רבי יוחנן בן זכאי מביט בשרשם ממעל והיה מבין מה שראה בנענועיו מלמטה.

תשובה" סי' עד¹⁰³ אנו קוראים: עוד לו — לרב האי¹⁰⁴ ז"ל וששאלם שיחת דקלים כך¹⁰⁵ הם אמרו כי יום שאין בו נשיבת הרוח¹⁰⁶, וכשאתה פורש סדין¹⁰⁷ אינה מתנענעת, והיודע עומד בן שני דקלים שהם קרובים זה לזה ורואה איך ינוע¹⁰⁸ זה לזה יש לנו בו סימן שמכירין בהם¹⁰⁹ כמה דברים, ואמר כי מר אברהם קבאסי זצ"ל גאון שהיה בשנת אל"ף קמ'¹¹⁰ לשטרות היה מכיר בשיחת דקלים¹¹¹, והיה מודיע פליאות גדולות שמכירים בהם האמת¹¹² בני אדם. נוסחא אחרת — בחידושי הרשב"א בבא בתרא שם כתב: שיחת דקלים כתב רבינו האי גאון ז"ל כי מר אברהם קבסי מכיר בשיחת דקלים ומה הם אומרים כאשר מתנודדין ברוח¹¹³.

103 והוא גם כשינויים קלים בתשה"ג מוספיה-ליק סי' לג, מרמרשטיין עמ' מט, ספר האשכול אלכעק ח"ב עמ' 101, והובא בריטב"א בבא בתרא שם, והועתק במהרש"ל ובעין יעקב סוכה שם. ראשית הרברים בגנזי שכטר ח"ו עמ' 423. הערוך ערך סח ג'כ העתיקו עם שינויים ויצוין להלן, בהמשך. ע"פ קאהוט בערוך השלם, ישנו גם בר"ח סוכה שם, אך לפנינו בר"ח ש"ס ווילנא אין. 104 בערוך סתם: בתשובות. 105 מלה זו רק בגנזי שכטר וכצ"ל. 106 בערוך נוסף: במקום שבני אדם בקיאים. 107 בערוך: בין הדקלים, והמהרש"ל סוכה שם כתב: שיחת דקלים נ"ב כתב רב האי ז"ל כי בדורו היה מר אברהם גאון שהיה מכיר עתידות בנענוע עלי ויתורי האילנות ביום שאין הרוח נושבת והיה מכסה אילן בסדין, והיא חכמה מפוארה. מצאתי, וכ"ה בערוך ערך סח [והועתק מן הריטב"א ב"ב שם כנ"ל]. וכ"כ בשלשלת הקבלה בערך רב שרירא, ועיין הערות כובר לתשה"ג, ליק שם שעמד בזה שבתשה"ג ובערוך שתלו סדינים בין הדקלים ולא כיסום. אך קאהוט הביא בערוך השלם שם כהערה כתב יד פריז את הלשון: "כשנחפרס על אילן", וגירסא זו היתה למפרשים. 108 בערוך נוסף: חרותיהן, וכן במהרש"ל. 109 שם נוסף: הבקיאין. 110 דנו בזה כי בחלק מן המקורות הנ"ל כתוב שהיה בדורו של רב האי, והרי רב האי היה כמאתים שנה אחר אק"מ לשטרות. 111 עד כאן בכל שאר המקורות [מלבד בשה"ג שע"ת]. 112 הלשון מגומגם. 113 היחיד שאמר כך, מתנודדין: "ברוח".